

Cap a una societat civil global?

John Keane

Tots els agrupaments humans, des de les societats de caçadors i recol·lectors, han produït una imatge compartida del cosmos, una «visió del món» que servia perquè els seus membres posaren peu fermament en l'espai i el temps. Però pocs havien imaginat la vinculació dels cinc oceans, els sis continents i tots els pobles del planeta. Aquesta mena de visions del món en sentit estricte només aparegueren a l'Europa moderna a partir d'impulsos com la vigorosa adquisició mundial de territori, recursos i súbdits en nom dels imperis; els esforços de la cristiandat per assolir dimensió imperial i aportar la salvació espiritual al món tot sencer; o la voluntat d'unificar el món a través de la violència totalitària del feixisme i el marxisme-leninisme. Cadascun d'aquests projectes globalitzadors ha deixat un rastre durador en la vida dels pobles, les seues institucions i ecosistemes, però tots han fracassat en l'acompliment de la missió que s'havien fixat. A hores d'ara, però, hi ha una altra visió del món, d'una mena radicalment diferent, que coneix un gran ascendent. És allò que se'n diu la societat civil global.

John Keane és professor de Ciència Política a la Universitat de Westminster i director del Centre for the Study of Democracy. És autor, entre altres, de *Reflexions sobre la violència* (PUV, 2001).

L'expressió «societat civil global» existeix només fa deu anys. Ara està de moda entre impulsors de campanyes cívi-ques, banquers, diplomàtics, organitzacions no governamentals i polítics. De vegades ha aparegut fins i tot als discursos de l'anterior secretària d'estat nord-americana, Madeleine Albright. Tanmateix, cal fer-la servir amb molta cautela. Com totes les paraules amb un perfil polític, el seu significat no es obvi ni està exempt de prejudicis associats. Quan s'empra acuradament com a tipus ideal, la societat civil global fa referència a l'estretiment de lligams entre institucions i actors no governamentals, els efectes locals dels quals són percebuts a distància i molt àmpliament. Aquesta societat civil global és una barreja dinàmica d'institucions autogovernades i de formes de vida. Totes tenen almenys una cosa en comú: a través de grans distàncies i malgrat les barreres del temps, s'organitzen elles mateixes i menen els seus afers i política transfronterers fora i més enllà dels límits de les estructures governamentals, amb un mínim de violència i un màxim de respecte per les diferents formes de vida, l'obertura i la participació civilitzada en un poder compartit.

La societat civil global es nodreix de l'activitat d'organismes sens ànim de lucre, de grups de pressió, de protestes ciutadanes.

danes, d'empreses grans i petites, de mitjans de comunicació independents, de sindicats i organitzacions esportives. Organismes com Amnistia Internacional, Sony, Caritas, la FIFA, la Creu Roja Internacional, la Fundació Ford, la News Corporation International i la Xarxa de Pobles Indígenes per la Biodiversitat pressionen els estats, negocien amb les organitzacions internacionals, pacten o influeixen en altres organismes no estatals, inverteixen en noves formes de producció, patrocinen formes de vida diferent i s'aboquen a l'acció directa a comunitats locals llunyanes.

Al llarg del segle que s'ha escolat, el món ha contemplat un augment enorme del nombre i varietat d'organitzacions de la societat civil. Avui, a més dels centenars de milers de petites, mitjanes i grans empreses que orienten la seua activitat per damunt de les fronteres –que suposen com a mínim el 20 per cent de la producció i el 70 per cent del comerç mundials–, hi ha unes 40.000 organitzacions no governamentals internacionals de caràcter no lucratiu. Aquestes «ONGI» disposen a hores d'ara de més diners que les Nacions Unides (excloent el Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional); més de dues terceres parts de l'ajuda humanitària de la Unió Europea són actualment canalitzades a través d'aquestes organitzacions.

La societat civil global i la societat civil interna no han de ser vistes com a realitats oposades, com una dualitat deslligada. Normalment es troben relacionades segons pautes complexes, enllaçades, transfrontereres. Des de mitjan segle XVIII el desenvolupament de les societats civils modernes, en el marc dels estats i imperis d'Europa, portava al seu si la llavor de la seua pròpia «trans-nacionalització». El seu

fons d'habilitats socials, la capacitat d'iniciativa empresarial comercial, d'innovació tècnica, de llibertat de comunicació, d'aprenentatge de llengües i de salvació d'ànimes per esglésies d'esperit independent, tot plegat nodrí un procés ascendent de «mundanitat». No cal dir que aquesta mundanitat, ajudada per la superioritat naval, una bel·licositat molt arrelada i una immunitat comparativament alta davant les malalties, que ja havia afavorit el desplegament d'Occident des de 1500 aproximadament, triomfà sovint fent servir formes violentes i incivilitzades. Les agressions implacables d'Almeida i Alburquerque a l'Oceà Índic ens semblen bàrbares segons els criteris actuals de civilitat, igual que la destrucció de les civilitzacions ameríndies de Perú i Mèxic i l'hostilitat generalitzada envers pobles tan diversos com els comerciants musulmans a la Mediterrània o els caçadors i recol·lectors aborígens de territoris com ara Austràlia i Canadà.

Siga com vulga, la mundanitat de les societats civils de la modernitat primerenca posà els fonaments de la seua globalització futura. Un exemple n'és el procés colonitzador menat per l'imperi britànic, que al seu punt culminant governà gairebé un terç de la població mundial. Les colònies espanyoles eren producte de la monarquia absoluta, mentre que l'imperi britànic fou impulsat no sols per un poder colonial de base marítima sinó també per iniciatives no estatals, de tipus lucratiu (com la Companyia de Virgínia i la Companyia de les Índies Orientals) o de motivació religiosa, com en el cas de la intensa activitat missionera i l'emigració dels dissidents (els puritans a Nova Anglaterra, els quàquers a Pennsylvania, els metodistes a Austràlia, els presbiterians a Canadà).

Què impulsa aquesta globalització de la societat civil? Els seus adalils destaquen de vegades el poder de l'elecció moral autònoma. Seguint les petjades de Gramsci, normalment sense saber-ho, defineixen la societat civil global com una realitat situada entre els confins de la família, l'estat i el mercat. Això els condueix a parlar, amb matisos més aviat escatològics, de la societat civil global com el regne de la llibertat real o potencial, com un «tercer sector» oposat al poder impersonal del govern i a la recerca cobdiciosa del benefici pròpia del mercat (la família sol desaparèixer de l'anàlisi en aquest punt). Valors com la compassió davant la vida i el destí dels altres –incloent-hi uns altres llunyans i desconeguts–, l'impuls envers un donar i compartir altruista, i el refús militant de la desigualtat, la violència i l'opressió són, certament, motius indispensables en la globalització de la societat civil. Però l'èmfasi unilateral en les eleccions cíviques lliures dels homes i les dones té com a efecte l'enfosquiment d'unes altres forces planetàries que a hores d'ara entrebanquen i possibiliten les seues accions.

TURBOCAPITALISME

El turbocapitalisme n'és, sense cap mena de dubte, una de les més enèrgiques. És distint de l'època precedent, de l'economia de mercat estatalment regulada posterior a 1945. Aquesta es basava en ajustaments de les taxes d'interès i dels tipus impositius i en una despesa pública ben orientada per portar cap al consum de masses països com el Japó, Estats Units, Gran Bretanya i França. El turbocapitalisme té efectes fortament desreguladors,

a escala global. Les operacions transnacionals d'unes 300 empreses pioneres en els sectors de banca, finances, automòbils, línies aèries, comunicacions i armaments –els seus actius sumen avui, si fa no fa, la quarta part dels actius productius mundials– no funcionen ja com simples operacions de producció i distribució a benefici de les centrals nacionals. Més aviat, bo i superant els lligams de temps i espai, llengua i duanes, funcionen com fluxos globals complexos o xarxes integrades d'equips, diners, informació, matèries primeres, components i productes. El punt de partida del turbocapitalisme tendeix sovint a situar-se als països de l'OCDE i els fluxos de capital, tecnologia i intercanvis comercials que genera solen concentrar-se, ara com ara, a Europa, la regió d'Àsia-Pacífic i la NAFTA/Llatinoamèrica. Però allà on arriba l'economia turbocapitalista, té efectes globalitzadors característics. El turbocapitalisme vol dir mínima regulació dels fluxos de capital, desregulació dels mercats de treball i retalls en l'estat del benestar. Tendeix a generar un gran augment del nombre d'empreses mixtes i dels acords de coproducció, franquícia i subcontractació entre firmes locals, regionals i globals.

Les empreses del turbocapitalisme, amb el suport de xarxes locals de firmes més petites amb les quals fan negocis, tenen efectes de diverses menes a les societats civils en què s'insereixen. Són adverses a la violència i promouen una certa mesura de «capital social», com per exemple la capacitat d'autoorganització i la puntualitat. Aquestes empreses milloren també les infraestructures de telecomunicacions, enforteixen els vincles socials a través de polítiques de donació, i generen així ma-

teix (per a alguns) ingressos, béns i serveis, i llocs de treball (el 50 per cent dels llocs de treball lligats a la indústria de manufactura a escala mundial se situen avui fora de l'àrea de l'OCDE, la qual cosa ha significat un augment de 12 vegades en quatre dècades).

Però aquesta és només la meitat de la història pel que fa al turbocapitalisme. Les empreses adscrites exerceixen allò que C. B. Macpherson anomenà una vegada «poder extractiu» sobre els seus treballadors, per exemple a través de pràctiques de contractació i acomiadament dia a dia. La societat civil global es troba també sota una gran pressió per adoptar nivells de vida turbocapitalista que difícilment pot permetre's, incloent-hi coses com Windows 2000, sabatilles marca Nike, *mastercards*, centres comercials i una xerrameca inacabable sobre l'«elecció». En el turbocapitalisme, la xifra de negoci d'empreses gegants com Ford o Philip Morris supera el producte interior brut de països com Noruega i Nova Zelanda. Mentrestant, una petita elit de guanyadors —alts executius, juristes peripatètics, estrelles del rock— exerceixen el poder a escala global sobre una massa de supervivents o perdedors de riquesa o pobresa variable. I és així malgrat l'oposició de governs que es malfien del mercat i l'augment de les noves formes de protesta transnacional, com les manifestacions als carrers de Seattle, Praga i Londres encapçalades per grups contraris a l'Organització Mundial del Comerç com ara Earth First! i la Ruckus Society. No pot sorprendre que el turbocapitalisme reforci la dominació del mercat sobre les institucions no lucratives de la societat civil. Aquestes organitzacions les veuen de tots colors, estan sotmeses a un estira-i-arron-

sa. I a la fi es transformen en entitats que s'adapten a les lleis de l'acumulació i de la maximització dels beneficis. Les forces del mercat produeixen grans desigualtats entre les ONGs mateixes. Greenpeace, amb un pressupost anual de 100 milions de dòlars, i el World Wildlife Fund, amb 170 milions de dòlars, disposen de més recursos que el Programa Mediambiental de Nacions Unides i que la majoria dels governs estatals amb els quals tracten.

Però la societat civil global no és simplement filla del turbocapitalisme. Les seues institucions no són merament producte del coratge cívic o de les forces del mercat. Ben sovint són també subproducte de l'acció, o la inacció, estatal o intraestatal. Els governs tenen un paper molt destacat i positiu a l'hora de protegir, finançar i promoure les organitzacions no lucratives a tot arreu on hi ha una societat civil viva. Per exemple, els governs financien sistemes d'educació superior massiva que estan vinculats per llengües compartides, mètodes comuns d'ensenyament i de recerca, intercanvis d'estudiants i de professors i software compatibles. De vegades els governs operen també com a catalitzadors de l'activitat al si de la societat global, per exemple acollint conferències mundials, com el Fòrum Global i la Cimera de la Terra que tingueren lloc el 1992 a Rio de Janeiro i que provocaren tanta expectació, i les posteriors conferències sobre la dona i la població a Beijing i El Caire. És a dir, que no hem de pensar la societat civil global com a enemiga natural de les institucions polítiques.

Certament, hi ha sectors d'activitat social, com les anomenades «organitzacions antigovernamentals», que són obertament hostils al finançament i a les regulacions

de les institucions estatals. Però uns altres sectors —com per exemple aquells als quals els quadra la variant de l'acrònim d'ONG en anglès, NGO, que voldria dir «next government official» (futur funcionari públic)— són obertament col·laboradors, bé perquè signen de grat convenis amb els governs, bé perquè es dissolen en les estructures governamentals. Unes altres organitzacions, encara, com Metges sense Fronteres, Oxfam i Greenpeace, oscil·len entre l'autosuficiència i la dependència legal i política. Acorden «partenariats» *ad hoc* amb els governs; pressionen sobre organismes intergovernamentals donants, com el Banc Mundial, perquè canvien les seues polítiques; i treballen amb altres organitzacions no governamentals en països pobres i rics, en zones de pau i de guerra.

A diferència de les primeres societats civils modernes, covades als nius ben establerts dels imperis i els estats territorials, les organitzacions de la societat civil global han sorgit i floreixen actualment en absència d'un estat mundial o d'un imperi d'aquestes característiques. Practiquen l'art del *divide et impera* des de baix i sovint aconsegueixen de sostreure's a la capacitat de regulació dels governs nacionals, els esforços dels quals per conservar zelosament allò que els resta del seu poder sobirà lliga les mans dels organismes transnacionals de govern. Els qui conclouen d'això que el terme «societat civil global» no té sentit —com si fos només un germà siamès del terme «estat global»— no s'adonen de la novetat de la situació actual. El sorgiment d'una societat civil global «sense llei» desborda els governs de totes les adscripcions. Implica també una agenda constitucional urgent, la necessitat de desenvolupar l'imperi de la llei a escala global.

Hauria de ser palès que la societat civil global exigeix protecció legal a través de tribunals que garantessen les llibertats bàsiques d'associació, facen respectar els contractes, preserven els drets de propietat i actuen contra la delinqüència organitzada. Menys palès és en quins tribunals, governs o règims governants hauríem de confiar a l'hora de demanar aquesta protecció. Això es deu, en una mesura no menyspreable, al fet que la *forma* de les institucions politicolegals que conformen avui el marc de la societat civil global té molt a veure amb el món de què parlava Johannes Althusius en la seua *Politica* (1603), un món multilateral d'estructures polítiques sobreposades i potencialment conflictives, de grups primordials i associacions polítiques de dimensions variables, i de temptatives federalistes que s'enfronten al particularisme i a l'universalisme, a l'ecumene i a la comunitat. La societat civil global floreix avui a través d'una barreja molt moderna, però estranyament «neomedieval», d'estructures legals i entitats polítiques. D'aquesta barreja difícilment se'n pot dir un «sistema». Perquè és a hores d'ara un desori d'estats-nació i de governs regionals i locals, d'institucions, organismes i programes intergovernamentals (com UNICEF), i d'altres estructures intergovernamentals amb responsabilitats sectorials (com l'Organització Mundial del Comerç i l'OCDE). En formen part, així mateix, el Tribunal Internacional de Justícia i altres institucions mundials que malden per garantir l'imperi de la llei; acords, tractats i convencions globals com el Tractat de Kyoto sobre Canvi Climàtic; les cimeres polítiques; encontres com el World Economic Forum de Davos; i noves formes de deli-

beració pública i de resolució de conflictes, com les comissions de la veritat i les cimeres paral·leles que tenen un impacte global.

Tot aquest embolic d'estructures fa de mal descriure, i no diguem ja de treure'n l'entrellat. Tanmateix, té indubtablement l'efecte d'erosionar a poc a poc tant la immunitat dels estats sobirans com el supòsit que les jurisdiccions no s'estenen als territoris d'altres estats. Hi ha tendències ben interessants en aquest sentit, com ara l'homologació d'ONGI per organismes com el Consell d'Europa i Nacions Unides; la participació de grups no governamentals en la supervisió de processos electorals i en les actuacions de, per exemple, el Tribunal Europeu de Justícia i el Tribunal Interamericà de Drets Humans; l'establiment d'un tribunal penal internacional; la publicitat mundial atorgada als processos per crims de guerra davant el Tribunal de La Haia, i la disposició de tribunals locals a obrir simbòlicament causes sobre delictes comesos a l'«estranger».

De totes maneres, àrees molt vastes del món i, certament, la gran majoria de la població mundial es troben marginades de la societat civil global, o sotmeses a un desarrelament que deriva del seu dinamisme, presoneres de les seues estructures i polítiques discriminatòries (com ara un deute extern que no poden pagar), o són víctimes de tot un seguit de guerres incivils. Tres quartes parts de la població mundial (que és ara de 6.000 milions d'habitants) són massa pobres per comprar un llibre; la majoria no ha fet una telefonada en tota la seua vida; i només l'u per cent té a hores d'ara accés a Internet. La societat civil global és un oasi de llibertat enmig d'un vast desert d'injustícia localitzada. I

no és només això: els privilegis d'aquest oasi no es poden considerar com a garantits per sempre, car la societat civil global s'enfronta tothora a manipuladors que miren de treure profit de les llibertats a l'abast. L'augment dels intercanvis sense fronteres encoratgen els guanyadors —empreses globals, per exemple— a conrear ideologies àvides de poder. Els intercanvis sense fronteres produeixen també fortes reaccions polítiques favorables a allò local i nacional en sectors perdedors, per exemple, que reaccionen amb ressentiment davant un procés que els desposseeix, bo i mirant de venjar-se en altres, de vegades cruelment, guiats per supòsits ideològics i incivils, com ara certes formes de nacionalisme.

L'expansió des de mitjan segle XIX d'un sistema de comunicacions que s'estén a tot el globus i que conquereix l'espai i el temps pot ajudar a defensar i nodrir la societat civil global. Aquest procés, que començà amb invents com la telegrafia terrestre i submarina i amb el desenvolupament de Reuters i d'altres agències internacionals de notícies, ha culminat amb l'actual sistema de satèl·lits geoestacionaris, els mitjans digitalitzats i l'expansió d'empreses gegants com Thorn-EMI, News Corp, Bertelsmann, Sony i la CNN. Uns deu conglomerats integrats verticalment, la majoria dels quals tenen la seu als Estats Units, dominen avui el mercat mundial amb tot de produccions comercials basades en la publicitat: música, vídeos, esports, informació, canals comercials, sèries de ficció per a infants i per a adults. Els codis de producció de programes, en el camp de la informació de televisió per satèl·lit per exemple, estan sotmesos, en conseqüència, a tota una gamma d'esbiai-

xaments. Depenen de normes específiques de *mise-en-scène*. El material subministrat a directors i caps de redacció per periodistes que informen sobre o des d'escenaris conflictius és seleccionat, abreujat, simplificat, formatat i posteriorment emès de forma comercial. Ara bé, tot i aquests esbiaixaments turbocapitalistes, els mitjans de comunicació globals no produeixen simplement audiències turbocapitalistes adormides políticament.

«La dictadura de la paraula única i de la imatge única, molt més devastadora que la del partit únic —es plany Eduardo Galeano—, imposa una vida el ciutadà exemplar de la qual n'és un consumidor dòcil i un espectador passiu pastat en la cadena de producció segons el model de la televisió comercial nord-americana.» Però aquesta mena de queixes són una exageració absoluta. Si de cas, la comercialització de productes com McDonald's, Pepsi i els programes de televisió americans als llogarets del sud d'Àsia i d'Amèrica Central i a ciutats com ara Shangai, Sydney, Johannesburg i El Caire ha tingut l'efecte d'accentuar la diversitat cultural local al si de la societat civil global. Això es deu en part al fet que els mateixos venedors turbocapitalistes, delerosos d'obtenir beneficis, són conscients de la necessitat d'adaptar els seus productes a les condicions locals. També es deu al fet que els consumidors locals tenen gustos imprevisibles. Més important encara és que la globalització dels mitjans de comunicació ha tingut també un bigarrat, per bé que totalment irònic, efecte *polític*, especialment d'ençà de l'època de la guerra de Vietnam: ha contribuït a l'expansió d'una pluralitat d'esferes públiques de dimensions variables, algunes de les quals són globals, en

què molts milions de persones són testimonis a distància de controvèrsies al voltant de qui obté quines coses, quan i com. Gràcies al gran desenvolupament de l'aviació transoceànica, dels sistemes de comunicacions per ordinador i de la televisió per satèl·lit de llarg abast, la pràctica pública de controlar per mitjans no violents l'exercici del poder ha pogut arrelar.

Esdeveniments mediàtics pioners com *Live Aid* poden de vegades funcionar com una diversió en la qual milions de persones gaudeixen del plaer d'actuar públicament junt amb altres, o en contra d'altres, per un objectiu comú determinat. Esdeveniments públics globals com ara la iniciativa multimèdia patrocinada per Nacions Unides «Per un món sense violència contra les dones» poden destacar la crueltat, i poden també mostrar a milions de persones les injustícies, els desastres, les desfetes terribles i la tragèdia d'unes vides destrossades. Les esferes públiques, però, poden assolir efectes més directament polítics davant esdeveniments carregats de dramatismes, com el desastre nuclear de Txernòbil, la massacre de Tiananmen o les «revolucions de vellut» de 1989. Aleshores fan créixer en el públic la sensació compartida de viure una vida contingent, a la vora de l'abisme, en subjuntiu.

DEMOCRÀCIA I SOCIETAT CIVIL GLOBAL

L'expansió actual dels públics transnacionals suggereix sens dubte la necessitat d'aportar més democràcia a la societat civil global. Aquesta mena de públic global, com el que vigilava els darrers anys la sort d'Aung San Suu Kyi, es fa càrrec de totes

les manifestacions d'exclusió, vexació, ostentació, crueltat i guerra. Registren els casos d'intrigues i de doble joc. Les esferes públiques globals poden sotmetre a examen també les relacions de poder al si de la mateixa societat civil global. Els lectors, els espectadors o els oïents tenen mitjans a l'abast per adonar-se que els espais buits han estat sovint ocupats per organitzacions incontrolables (del tipus de l'OMC o el Comitè Olímpic Internacional) o per companyies a la recerca de beneficis que no tenen cura del medi ambient o que produeixen només pel benefici i no per uns objectius socialment sostenibles.

Les esferes públiques globals poden, així mateix, ajudar a posar en qüestió les pràctiques més dubtoses d'algunes ONGI no lucratives: la seua inflexibilitat burocràtica i falta de sensibilitat envers el context en què actuen, la seua adhesió creixent a valors mercantils o a estereotips de projectes buits o la seua errada fe en un model de desenvolupament social basat en l'oferta i ja exhaurit. Poden, doncs, criticar els aires postcolonials d'algunes ONGI, el seu mal costum d'actuar com a germans grans, el seu paternalisme de tipus missioner, que es fa palès en els anomenats «partenariats» al marge de qualsevol control públic. I poden criticar també les elits –elegantment vestides, autoelegides, amb tics de classe mitjana benestant– que hi ha al darrere de tot plegat, els privilegis i el comportament privilegiat de les quals contradiuen els principis pels quals, altrament, mereixeria elogi la societat civil global: la diversitat d'organitzacions iguals, la tolerància envers les diferències, l'agilitat i la flexibilitat per a formar aliances complexes, diversificades i transnacionals al

voltant d'una pluralitat de valors i interessos compartits.

Precisament perquè poden vigilar l'exercici del poder des d'una diversitat d'instàncies dins i fora de la societat civil, les esferes públiques globals –quan funcionen com pertoca– poden contribuir a què ningú monopolitze el poder a escala local, regional i mundial. Les esferes públiques locals poden ajudar a posar remei a un problema –molt evident en el camp extremament volàtil dels mercats financers, que mouen més d'1,3 bilions de dòlars diaris, unes 100 vegades el volum del comerç mundial–, val a dir, el problema que aparentment no hi ha ningú que controle. Com podrien fer-ho? A través d'una sèrie d'accions, com ara la denúncia de les pràctiques corruptes o de risc, la vigilància estreta sobre les instàncies que prenen les decisions o la pressió sobre aquestes perquè repensen o canvien les seues decisions. En la disputa desigual entre els que prenen les decisions i aquells la vida dels quals és afectada per aquestes decisions, les esferes públiques globals –com es fa palès en les controvèrsies en curs a propòsit d'organismes com el COI– poden ajudar a prevenir que els poderosos monopolitzen el poder. Un públic global implica una paritat més gran. La seua existència suggereix que hi ha alternatives. Fa avançar el planeta devers una major obertura i humilitat, potencialment cap a un punt en què el poder, allà on s'exerceix més enllà i per damunt de les fronteres, pot esdevenir més «biodegradable», val a dir, una mica més responsable envers aquells la vida dels quals fa i desfà, assegura o fa malbé. ▢

Traducció de Jaume Soler